

A BIBLIAI GESZTUSOKRÓL Hogyan beszéltek a bibliai korban az emberek a kezükkel?

Bibliai gesztusok

Nemcsak arról lehet beszélni a Biblia kapcsán, hogy ez a fontos, európaiságunkat befolyásoló könyvgyűjtemény hogyan hatott a folklorra, hanem arról is, hogy ez az ősi könyvgyűjtemény hogyan tükrözi egy elsüllyedt világ népi kultúráját, folklórját. Ebben a rövid tanulmányban ez utóbbira teszünk kísérletet, amikor egyik nagyon fontos érzékelő szervünkről, a kezünkről fennmaradt híradásokat tesszük a vizsgálat tárgyává. A kéznek nemcsak a tapintás, vagy a munkavégzés a feladata, hanem a kommunikáció is. Segítségével sokszor tudva, máskor tudatlanul is elősegítjük a másik ember érzékelését.

Gondolatainkat, érzéseiket, akaratunkat nemcsak szavakkal, hanem mozdulatainkkal, gesztusunkkal is kifejezzük. A kommunikáció elméleti kutatások szerint „a teljes közlésrendszerünknek mintegy 7 százaléka verbális (vagyis kizárólag szóbeli), 38 százaléka vokális (beleértve a hangsúlyt, a hanghordozást, hangerőt és a nem beszédhangokat) és 55. százaléka közléseiknek nem verbális jellegű”.¹ Ezek közé tartoznak gesztusaink is. Gesztusainknak is van anyanyelve, így van folklórja is. A Néprajzi Lexikon meghatározása szerint a gesztus „olyan kifejező testmozgások sorozata, amely a közösség tagjai számára hírértékkel bír”. Egy-egy népre, kultúrára jellemző a mozgáskultúrája, metakommunikációs rendszere, amely „életre kelhet a test egésze által (testtartás, ülés, járás) kifejeződhet testrészek (kar, kéz, ujjak, fej) révén, vagy megjelenhet arcon (szemöldökfelhúzás, kacsintás, ajakbiggyesztés stb.). A gesztusok leggyakrabban a verbális, vokális közléseket kísérik, azokat értelmezik”².

Legbeszédesebb szervünk a kezünk. Ezért, amikor az ószövetségi kor embe-
rének gesztusnyelvét próbáljuk nyomon követni, elsősorban a kéz kommunikációs szerepét vizsgáljuk, nem csupán szakrális szempontból, hanem mindazokat az adatokat figyelembe véve, amelyek kapcsolódnak a kézi mozdulatainak kommunikációjával. De vajon egy olyan régi, ókori irodalmi emlékből, mint a Biblia, mit lehet megtudni erről a lejegyzésre nem kerülő mozdulat-nyelvből?

¹ PEASE 1989. 8.

² Magyar Néprajzi Lexikon. (továbbiakban MNL) II. 1979. 286–287.

A kéz gesztusai

A Bibliában is rendkívül sok kézzel kapcsolatos képes kifejezést találunk. A kéz az érintés szerve, de nemcsak érez, érzékel, hanem kifejez is. Sokszor mozdulatából, tartásából, ki nem mondott gondolatokat érzéseket érzékelünk. Néha a kéz szónak a képes értelmű használatát szinte lehetetlen elkülöníteni azoktól a helyektől, ahol a szó a testrészt jelenti. Gesztusainkban a kéztartásnak és a kézmozdulatoknak egyformán jelentős szerepe van. A Biblia a testrészeink között a kezet említi a legtöbbször, hiszen ez talán a leghasznosabb testrészünk. Ezzel fogjuk meg a tárgyakat, követ fegyver gyanánt (4Móz 35,17), a faeszközt hasonló céllal (4Móz 35, 18), de a botot is kezünkkel ragadjuk meg. A kezünkkel írunk (pl. Dán 5,5). Ezért az ókori keleti kultúrákban gyakori *ius tallionis* törvényekben, mely szerint az okozott sérelem és az érte járó büntetés, vagyis a kár és a megtorlás, hasonló, többször előfordul a kéz levágása mint büntetés, ami az iszlám jogszokásokban a legutóbbi időkig fennmaradt.³ Csak az volt vitatott, hogy ez az egész kar levágását, vagy csak a csuklótól való amputálást jelentette, de ez a büntetés egy negyed dinárnyi érték eltulajdonítása esetén is kiróható volt⁴. A Biblia is ismeri ezt a büntetést. Például, ha a férfiak verekedtek és „nagyobb szerencsétlenség történet, akkor életet kell adni életért – szemet szemért, fogat fogért, kezet kézért, lábat lábért, égetést égetésért, sebet sebért, két foltot két foltért.” (2Móz 21,23–25).⁵

Isten kezéről mint jelképről is gyakran szó esik a Bibliában. Elsősorban Isten mindenható, legyőzhetetlen erejét és hatalmát jelöli. A teremtett világ az ő kezének műve.⁶ Ő úgy tartja fenn az egész teremtettséget, hogy segíti övéit erős kézzel, kinyújtott karral.⁷ Ha valakivel Isten keze van, akkor annak nincs mitől félni.⁸ Ő képes arra, hogy kimentsen az ellenség kezéből (1Móz 32, 12), ezért jobb az ő kezébe esni, mint az ember kezébe (2Sm 24,14). Ő gondoskodó szeretettel veszi körül övéit,⁹ ezért rábízhatjuk életünket,¹⁰ és magasztalhatjuk szabadító kezét.¹¹

A Bibliában nagyon sok kézzel összefüggő képes kifejezést találunk és gazdag a kézhez kapcsolódó gesztusok jelentése is. A kézzel való érintés közösségvállalást, szolidaritást jelentett. Jézus ezért érintette a meggyógyítandó leprást (Mt 8,3 – v.ö. ApCsel 4, 30). Az érintés a kapcsolatba jutás, az erő átvételének átadásának

³ Korán 5: 38 „A tolvajnak- lett legyen férfi, vagy nő – vágjátok le a kezét (Így legyen ez) annak jutalmaként, amit szereztek (maguknak) és intő példaként Allahtól! Allah hatalmas és bölcs.” A Korán. Ford: SIMON Róbert, Helikon, Bp. 1987. – Az iszlám teológiában kétféle olvasata van. Az itt használt kezüket és Ibn Masudnál a jobbjukat. JEFFERY 1937. 39.

⁴ SIMON 1987/a. 140.

⁵ V.ö. 5Móz 19, 19–21. 25,11. 3.Móz 24,18,20. Később a személyes jellegű kárt anyagiakkal is meg lehetett váltani. Jézus szembefordult ezzel az ősi jogszokással: Mt. 5, 38–39. SIMON Róbert úgy tudja – tévesen – hogy ez a büntetés a zsidó jogban nem szerepel. SIMON 1987/b. 140.

⁶ Jób 10,3,8. 26,13. Zsolt 8,7. 95,4–5 102,26. Ézs 45,12. 48,13. 64,7. 66,2. ApCsel 7,50. Zsid 1,10.

⁷ 2Móz 13,3, 15, 16. 5Móz 4, 34. 5,15. 7,19, 11,2 26,8. 1Kir 8,42. 2Kir 17,16. Ez 20,33–34. Dán 9, 15

⁸ 1Kir 18,46. Ez 1,3. 3,14,22. 8,1 33,22. 37,1. 40, 1 Ézs 8, 11. Jer 15,17

⁹ 1Kron 29, 14. Zsolt 95,7. 104,28.Ézs 40,10. Jer 31,32. Lk 1,66.

¹⁰ Zsolt 31,6. 79,11, 144, 7. Ézs 33,2. 49,2. 51, 16. Lk 23,46. Jn 10, 29

¹¹ 2Móz 15,6. Zsolt 98,1. 118, 15. v.ö. Jób 5,18.

eszköze volt a korabeli gondolkodás szerint (pl. vérfolyásos asszony Mt. 9, 20. Mk 5, 27. Luk 8, 44), de az előregedett ember hiába nyújtja a kezét, nincs ereje már a cselekvéshez (Jn 21, 18). Az ember tevékenysége az ember kezének munkája (5Móz 2, 7. Zsolt 90, 17. 128, 2). Jézus gyakran gyógyított úgy, hogy megérintette a beteget,¹² de ez az érintés csak a szolidaritás jele volt, ő szavával gyógyított (pl. Mk 2, 1–12. 3, 1–6. 7, 24–30). Az újak rátevése, a kézzel való érintés, már az ókori keleten és a görögöknél is a gyógyítás egyik módja volt.¹³ A tiszta kezek az ártatlanság, a jó lelkiismeret, a tiszta élet jelképe,¹⁴ a véres kézzel nem lehet imádkozni (És 1, 15. Jób 16, 17.), mert ez a gonoszság és a jogtalanság jele. A Szentek Szentje, a szövetség ládája érinthetetlen volt. Uza esete rá a példa, hogy a szent megérintésének halálos következménye volt (2Sám 6, 6–8). A feltámadott Jézus is érinthetetlen volt, hiszen amikor a magdalai Mária felismeri a feltámadott Mestert, „Jézus ezt mondta neki: Ne érints engem, mert még nem mentem fel az Atyához” (Jn 20, 17).¹⁵

A gesztusok a belső érzelmi világunknak a külső megnyilvánulásai. Az ókori ember, ha valami fájdalom érte vagy gyász, összecsapta a kezét. Így tesz a próféta, kétségbeesésében, amikor Isten ítéletének kijelentését meghallja (Ez 21,19) szerint. Ezt a héber kifejezést – értelemszerűen – úgy fordítja az új protestáns Biblia, hogy „kezedbe temetted arcod” (pl. Jer 2, 37) ami azt is jelentheti, hogy a kezét a fejére tette.¹⁶ De a bosszúságnak is a kéz összecsapása volt a jele. Bálák, amikor Bálám tehetetlensége miatt mérgeződött „összecsapta a kezét” (4Móz 24,10). Az Úr is így tesz Ezékiel prófétai üzenete szerint a nyereszkes Izrael miatt (Ez 22,13). A bosszús, határozott gesztus kifejezője volt ez a mozdulat, ami együtt járt a láb dobantásával is (Ez 6, 11). Így vezette le az ókori ember a haragját (Ez 21, 22).

Örömeiben a bibliai kor embere is tapsolt, sőt épp úgy felkiáltott, mint ahogyan mi szoktunk örülni (Zsolt 74,2). Ézsaiás könyvének egy szép költői képe szerint, még a mező fái is mind tapsolnak, amikor az Úr megszabadítja Izraelt (Ézs 55, 12). A tapsolás és az éljenzés már az ószövetségi kor reprezentációs eseményeikor is előfordult. Amikor Jójáda főpap a hat évig rejtegetve őrzött dávidi sarját, Jóást (Kr.e. 836–879) puccsal királlyá koronázta „tapsoltak, és így kiáltottak: Éljen a király!” (2Kir 11,12). De a taps lehetett a csodálkozás, gúnyolódás vagy a káröröm jele is (Jób 27, 23).¹⁷ Jeruzsálem pusztulását látva az idegenek a gúny és a megvetés jeleként „összecsapják a kezüket miattad, akik arra járnak. Fölszisszenek, és

¹² Mt 9,18. Mk 5,23. 6,5. 7,32. 8,23. Lk 13,13. ApCsel 28,8.

¹³ MAGYARY-KOSSA 1929. 13–21.

¹⁴ 1Móz 20, 5. 5Móz 21,6. Jób 17,9. 22,30. Zsolt 18,21. 24,4. 73,13. Mt 24,24)

¹⁵ A fordítás dilemmájáról és a különös kijelentés nehézségéről: BOLYKI 2001.514–516.

¹⁶ PÁLFI 1965. 49–50. Így fordítja: „onnan is ki kell menned fejedre tett kézzel” Az ő értelmezése szerint az ókori emberek „ a kétségbeesés és a szegény jeleként a fejükre teszik a kezüket”. V. ö 2Sám 13,19. szerint a meggyalázott Támár, akit féltetvére Ammon megerőszakolt, „kezeit a fejére kulcsolta, és jajveszékelve járt-kelt”

¹⁷ Jellegzetes héber kifejezés: szqg kappajim 'al valami vagy valaki feletti csodálkozás miatt összecsapni a tenyereket. MUNTAG 1982. 193-195. így fordítja: „Az emberek összecsapják a kezüket miatta/ és lakóhelyéről utána füttyölnek”. Szerinte a mondat itt általános alanyt kíván, és szerinte a héber szövegben másolási hiba van, az 'alémó (=miatt) helyett 'aláv került ide. A második sor szó szerint fordítva: „füttyölnek föltte lakóhelyéről”. Így csúfolják ki.

és fejüket csóválják Jeruzsálem leányai miatt. Erről a városról mondták, hogy szépsége tökéletes, az egész föld öröme". (JSir 2, 15). Az elpusztult Ninive felett is kárörömből tapsolnak az arra járók (Náh 3, 19).

Még sok minden mást is ki lehetett fejezni a kéz gesztusaival. A „szűkmar-kúság” és a „bőkezűség” jele volt a kinyitott és a bezárt tenyér (5Móz 15,7–8). Az egyességeket, megállapodásokat – a régebbi magyar szokásnak megfelelően – tenyérbe csapással, kézfogással erősítették meg. Jehónádáb és Jéhu szövetségét, fegyverbarátságát is kézfogással erősítették meg (2Kir 10,15). Amikor Ezsdrás pap elrendelte az idegen asszonyok elbocsátását, a papok, akiknek nem zsidó feleségük volt „kezet adtak arra, hogy elbocsátják feleségüket” (Ezsdr 10, 19). A fogadalmakat is ezzel erősítették meg (Péld 6, 1).

A kézrátétel, a kéznek a fejre tévése az Újszövetségben is szorosan összekapcsolódott a szolgálatba állítással a Szentlélek erejéért való könyörgéssel (ApCsel 8, 15–19. 9, 12. 19,6). Hasonlóképpen jártak el, ha egy személyt valamilyen megbízással láttak el (ApCsel 6, 6). Így küldték ki a misszionáriusokat is (ApCsel 13, 3. v.ö. 1Tim 5, 22. 4,14 2Tim 1, 6). Ennek ószövetségi előzményei vannak. A tulajdon, a bűn, a felelősség, a szellemi hatalom átruházásának módja volt ez. A megáldáskor a legrégebbi kortól a kezüket a megáldandó fejére tették (1Móz 48,14. Mt 19,13. Mk 10, 16). A kézrátétel az érintésnek különleges jelentőséggel bíró formája. A nyújtott tenyerek rá- vagy föléhelyezését jelentette a másik ember vállára. A kezet az ókori emberek az isteni erő közvetítőjének tekintették. A kézrátétel, mint jogi kötelezettségvállalás aktusa is ismert volt.¹⁸ Ez már átvezet a kéz liturgikus használatának kérdéséhez.

Az ókori imádkozó felfelé kiterjesztett karral imádkozott. Ez az egyéni imában éppen úgy megtalálható volt, mint a papi imádságban. Esküvéskor is felemelték a kezüket az ókori emberek (Ez 20, 5–6). A kéznek az ég felé való nyújtása a segítségkérés mozdulata volt. „Az imádkozó embert Egyiptomban fölemelt kézzel ábrázolták, az asszíroknál és a babiloniaknál is kezet fölemelni annyi, mint „imádkozni”. A Bibliában a kezet kitárni egyértelmű az Isten segítségül hívásával”.¹⁹ A 28. zsoltár 2. verse szerint a zsoltáros a templom udvarán felemeli kezeit a templom legfelsőbb részében álló Szentek Szentje felé, hiszen hite szerint a Szövetségláda felett láthatatlanul jelen van Isten. Ézs. 1, 15 is a felfelé nyújtott kézzel való imádkozásról beszél. Az apostolok korában is így imádkoztak, hiszen Pál így írt Timóteusnak: „azt akarom, (...) hogy a férfiak mindenütt büntől tiszta kezeket emelve imádkozzanak harag és kételkedés nélkül” (1Tim 2, 8). A kéztartás mellett az imádságot megfelelő testtartással illett elmondani. Szokás volt állva imádkozni, hiszen ez volt az „Isten színe elé állásnak” a kifejezője (1Kir 8, 22. Luk 2,38). Az ókeresztény emlékeken is gyakori ez az imádkozó kéztartás, az orante, amit manibus extensis-nek, vagyis imádkozó testtartásnak is szokás nevezni.²⁰ Az ószövetségi ember a testtartással az Isten előtti megalázkodását fejezte ki. Gyakori volt a térdelő testhelyzet (1Kir 8, 54. Dn 6,11. Ef 3, 14), de sokszor arca

¹⁸ ONASCH 1981.70.

¹⁹ HAAG 1989. 969.

²⁰ VANYÓ 1988. 188-190. (irod. 32. 45.49.51.57.61.ábrák)

arcra borultak az ószövetségi kegyesek a legnagyobb meghódolás jeleként Isten előtt (Zsolt 95,6). Így hódoltak a szolgák, az alattvalók a király előtt.

Jobb vagy balkéz

A kéz, páros testrészt, de nem volt mindegy, hogy jobb vagy balkézrel teszünk-e valamit. Az ószövetségi korban is ritka volt a balkezesség, ezért a Biblia néhány pontos feljegyzéséből következtethetünk a balkezességből adódó érdekességekre is. is

Brown R. E. – a nagy tekintélyű Újszövetség-kutató – Jézus szenvedéstörténetéről írt két kötetes monográfiájában²¹ arról írt, hogy Péter biztosan balkezes volt, mivel a karddal hadonászva Málkus szolga jobb fülét vágta le (Jn 18,10. Mt. 26,51). Egy jobb kézben tartott karddal nehéz lett volna a szembenálló ember jobb fülét²² levágni, ha csak nem hátulról támadt Péter, amit egy ilyen hősködő hajlamú emberről nehéz lenne elképzelni.

De más balkezes harcosról is tudunk a Bibliából. Ez említésre méltó volt, ezért nem mindennapi tulajdonságnak számított, ezért ősi idők óta feljegyezték a balkezes harcosok emlékét. Amikor Eglon Móáb királya, szövetségben az ammóniakkal és az amálekiekkel, valamikor a 13. vagy 12. században, leigázta Izraelt, a benjámin törzséből való Éhúd (neve azt jelentette: erős) azzal vetett véget az idegen uralomnak, hogy megölte Eglont. Éhúd balkezes volt, és amikor népe adóját vitte a királynak, egy könyöknyi kétélű kardját nem a megszokott helyre, baloldalára kötötte, hanem a ruhája alá jobb oldalára, ahol a móábita őr nem kereste. A történetről a Biblia színes, humorral átszótt tudósítása ma is érdekesítő olvasmány:

„Eglon igen kövér ember volt. Miután Éhúd végzett az adó átadásával, elküldte az adó vivő népséget, ő azonban visszatért a Gilgálnál lévő bálványszobroktól, és ezt mondta: Titkos beszédem van veled, ő király! Az így felet: csitt! – és kimentek előle mindazok, akik mellette álltak. Éhúd bement hozzá, ő pedig az emeleten lévő hűvös szobában ült. *(A tető alatti szellős nyári helység ez, ahol a gazdagok hűsölni szoktak)* Éhúd ezt mondta: Isten beszél hozzád rajtam keresztül! Ekkor fölkel a trónról. *(Mivel prófétai jóslatot várt és Isten nevét akarta ezzel megtisztelni)* Éhúd pedig bal kezével benyúlt a ruhája alá, kirántotta kardját a jobb csípőjéről, és beledöfte annak hasába. Még a markolata is belement a pengéje után, és a haj körülfogta a pengét, mert nem húzta ki a kardot a hasából; majd kiment a hátsó kijáraton. Azután kiment Éhúd az oszlopcsarnokba, becsukta maga mögött az emeleti szoba ajtószárnyait, és bezárta. *(Az emeleti szobákhoz kívülről, vezetett a lépcső, így az oszlopcsarnokon keresztül észrevétlenül kikerülhetett a házból)*. Alighogy kiment, jöttek a szolgák, de amikor látták, hogy az emeleti szoba ajtószárnyai zárva vannak, azt gondolták, hogy bizonyára szükségét végzi a hűvös szobában.

²¹ BROWN 1994. I. 272. 2. sz. jegyzet.

²² BOLYKI 2001. 449. Szerinte az itt használt ótáron szó inkább fülcimpát jelent, mint fülkagylót. Más kéziratokban az ótion az inkább füllel fordítható. A szövegben meghúzódó iróniáról 452–453. old.

De amikor hiába várakoztak, és senki sem nyitotta ki az emeleti szoba ajtószárnyait, fogták a kulcsot és kinyitották, és íme, uruk ott feküdt a földön, holtan” (Bir 3,18–25)

A szolgák gyanútlanok voltak, mert a kövér urak már akkor is hosszan végezték szükségüket, valószínűleg a kövér királyt is így ismerték szolgálai. Minden Ehúd ügyes balkezén dőlt el.

De a balkezes parittyás sem volt kívánatos ellenfél. Úgy tűnik, hogy a benjámini balkezes harcosok félelemes ellenfelek lehettek. Úgy látszik köztük törzsi sajátosság volt a balkezesség. A hadseregükben „hét száz válogatott ember balkezes volt. Ezek hajszálpontosan tudtak parittyázni, sohasem hibáztak” (Bir 20,16). Ez a tulajdonság a jobb kéz használatához szokott emberekkel szemben nagy előnyt jelentett. A harcosok a támadó fegyvereket mindig a jobb, míg a védekezőket (pl. pajzs) a baljukban tartották. A balkezes parittyások esetében onnan jött a repülő kő, ahol nehéz volt a pajzzsal védekezni.

A bal kéz kevésbé volt ügyes a munkára, ezért a bal oldalt régtől fogva kevésbé kedvezőnek és szerencsésnek tekintették. Áldásnál többet ér a jobb kézzel adott áldás, mint a balkezes. József azt kívánta, hogy fiait Jákob jobb kezének rátevésével áldja meg, de Jákob szándékosan a balját teszi a kisebbre, mivel ezt a fiút csak kisebb áldás illette meg (1Móz 48,13–14). Jézus példázatában is a kegyelemmel visszaélők a bal keze felől állnak az ítéletkor (Mt. 25,33,41) Néha a jobb és a balkéz egymásmelletti séget jelent, de mindig a jobbnak van előnye (1Móz 13, 9. Mt. 20,21. v.ö. Mt. 27,38. 4Móz 20,17)

A jobb kéz általában erősebb és ügyesebb volt, ezért ez lett a hatalom, az áldás, a segítség megtisztelő helye. A kitüntetett vendéget is jobb kéz felől ültették (1Kir 2,19. Zsolt, 45,9 Zsolt 110,1). A jobbjukat emelték a régiiek esküre (És 62,8). Isten jobb kezével feszítette ki az eget (És 48,13), jobbajával zúzza szét ellenségeit (2Móz 15,6.12. – Zsolt 74,10). Jobbjával támogatja övéit (Zsolt 18,36. Jób 40,14), ezért azok jobbájához menekülnek (Zsolt 17,7), hiszen jobbja mindenüvé elér (Zsolt 139,10). Segítő jobbjának visszavonása a büntetés (JerSir2,3-4). A balkéz csak kiegészítője a jobbnak. Jobbról támad az ellenség is (Jób 30, 12) és innen vádolja Sátán is a főpapot (Zak 3, 1) ezért innen áll a segítő is (Zsolt 16,8. 121,5), és a Jelenések könyvének közbenjáró főpapja is jobbájában tartja a hét csillagot (Jel 1, 16).

Irodalom

BOLYKI JÁNOS

2001 *„Igaz tanuvallomás” Kommentár János evangéliumához.* Osiris kiadó, Budapest 514–516.

BROWN, RAYMOND E.

1994 *The Death of the Messiah. From Gethsemane to the Grave.* Anchor Bible, New York–London.

HAAG, HERBERT

1989 *Bibliai Lexikon.* Szent István Társaság, Budapest.

JEFFERY, ARTHUR

1937 *Materials for the History of the Text of the Qur'an. The old Codices.* Leiden.

PÁLFY MIKLÓS

1965 *Jeremiás könyvének magyarázata.* I. Evangélikus Egyház Sajtóosztálya, Budapest.

PEASE, ALLAN

1981 *A testbeszéd. Gondolatolvasás gesztusokból.* Park Kiadó, Budapest.

MAGYAR NÉPRAJZI LEXIKON. (MNL)

1979 Akadémia Kiadó, Budapest

MAGYARY-KOSSA GYULA

1929 A királyi érintés gyógyító erejéről. In: MAGYARY-KOSSA Gyula szerk. *Magyar orvosi emlékek II.* Budapest. 13–21.

MUNTAG ANDOR

1982 *Jób könyve.* Evangélikus sajtóosztály, Budapest.

ONASCH, KONRAD

1981 *Liturgie und Kunst der Ostkirche in Stichworten unter Berücksichtigung der Alten Kirche.* H. Böhlau Verlag, Wien – Köln – Graz.

SIMON RÓBERT (FORD.)

1987/a *Korán.* Helikon Kiadó, Budapest.

SIMON RÓBERT

1987/b *A Korán világa.* Helikon Kiadó, Budapest.

VANYÓ LÁSZLÓ

1988 *Az ókeresztény művészet szimbólumai.* Szent István Társulat, Budapest.

JENŐ SZIGETI

BIBLICAL GESTURES:

How Did People Communicate with Their Hands in the Biblical Era?

After the tongue, the hands are our most communicative body parts. Our hands are not only for feeling by touching, but also for expressing our innermost feelings and thoughts through motions and gestures, and represent things that we simply cannot express in words. How did people communicate with their hands in the biblical era? As a work of literature created in the antiquity, the Bible recorded the customs of an era long since past. Our gestures also have a mother tongue.

In this paper I have gathered data from biblical descriptions pertaining to this special language. I discuss the symbolic meaning of touching, the imposition of hands and the gesture of prayer in the antiquity, as well as left-handedness and the symbolic meaning of using the right hand and the left hand.